

# Analýza jazyka odborného textu

*Lenka Mandelíková*

Princíp poznávania, rozvíjania, ale najmä vedeckosti je neoddeliteľnou súčasťou našej spoločnosti. Schopnosť písať nie je darom od narodenia, ale predstavuje zručnosť, ktorú môžeme neustále zlepšovať. Nevyhnutnosťou sa stáva jazyková, komunikačná a odborná kompetencia pri tvorbe jazykového prejavu, zvlášť odborného. Jazykový prejav je jedinečný, pretože má osobité vlastnosti. Jeho charakter je podmienený situáciou, v ktorej sa vytvára, a funkciou, ktorou sa vystihujú požiadavky kladené na prejav. Ide o vecnosť, presnosť, estetickosť a pod. V súvislosti s výberom a organizáciou jazykových prostriedkov sa v odbornom texte ustálili isté súbory jazykových prostriedkov určené pre konkrétne oblasti jazykového kontaktu.

## Fenomén text

Najzávažnejšou a určujúcou skutočnosťou v rovine komunikácie je rovina textu. Práve komunikácia sa plne realizuje v rámcoch textu. Rozsah textu má tak vplyv na kvalitu a efektívnosť komunikácie. F. Miko uvádza, že „rovina vety nemôže byť ničím iným ako realizáciou toho, čo prvotne a rozhodujúco sa deje na úrovni celého textu“ (1986, 13). Veta je ústrojnou súčasťou textu a je textom podmienená. Pojmy text a veta sa prekrývajú, nestoja vedľa seba. Text „žije“ ako ucelená nadvetná jednotka, majúca svoju stavbu a relatívnu uzavretosť. Text nemožno vnímať len ako prostý postup v rade, sled častí, ktoré tvoria uzavretý celok. V texte vystupuje taký významný činiteľ, takpovediac zjednocovateľ jednotlivých viet, ktorý nazývame témou. Keďže téma vyplýva zo skutočnosti, tak i text sa vzťahuje na určitý „výsek“ skutočnosti. Téma nevzniká, nevytvára sa v texte priamo, ale cez fenomén vety. Text môže mať podľa F. Mika (tamže, s. 14) dve základné úrovne, a to úroveň témy, t. j. tematický plán, a úroveň vety, t. j. vetný plán. Veta sa stáva realizáciou témy. Text, prirodzene, témou prekračuje prostredie vety. Veta musí z textu, resp. z jeho témy vyplývať. Text vnáša do komunikácie poznanie a veta je zložkou realizovanej témy (porov. Mandelíková 2010).

Text je východiskový útvar, pomocou ktorého sa uskutočňuje ľudská komunikácia. Komunikačná činnosť je spätá s inými ľudskými činnosťami. Človek nepotrebuje komunikáciu len kvôli dorozumeniu s druhým človekom, on môže pomocou jazyka „ešte nerealizovateľnú činnosť komunikatívne predvídať“ (Vaňko 1999b, 80). Komunikácia tak nadobúda sociálny charakter činnosti. Komunikačnú činnosť chápeme ako neodlučiteľnú zložku duševných a materiálnych ľudských činností. Jazykový aspekt textu sa žiada vnímať funkčne, čiže ako

prostriedkov jednak na vyjadrenie myšlienkových obsahov (determinovaných situáciou), jednak na účelnú realizáciu autora jazykového prejavu, jednak na získanie istých vplyvov na adresáta jazykového prejavu. Podľa K. D. Baumanna (2001, 16) je nutné rozlišovať význam odborného textu a zmysel odborného textu. Význam chápe ako denotatívne ohraničenie, prípadne tematickú štruktúrovanosť obsahu odborného textu. Zmysel odborného textu spočíva podľa neho v individuálnej interpretácii odborného textu, pričom tento zmysel vzniká v procese zložitého spolupôsobenia obsahu a formy jazykových a mimojazykových prostriedkov. Vzťah významu a zmyslu odborného textu tak zodpovedá vzťahu medzi všeobecným a zvláštnym.

Výstižne formulovať definíciu textu sa stáva oporným bodom pri jeho analýze. J. Mistřík (1988, 323) chápe text „ako jazykovo-tematickú štruktúru so zámerným usporiadaním výpovedí, ktorým sa vyjadruje relatívne uzavretý myšlienkový komplex. Je to jazykovo i obsahovo koherentný súbor výpovedí s relatívne záväzným poradím“. Podľa J. Horeckého (1993, 11) „text možno vymedziť ako štruktúrovaný sled výpovedných aktov“. J. Dolník (2009, 70) hodnotí text ako „sekvenciu (postupnosť) viet, v ktorej je aktualizovaná ich zapojiteľnosť do nadvetného celku s istou komunikačnou funkciou, a to tak, že sú istými prostriedkami spojené a istým spôsobom usporiadané“. Čoraz viac sa v definícii textu vyzdvihuje komunikačné hľadisko. Aj domáca literárna tradícia, tzv. nitrianska škola, zdôrazňuje najmä komunikačný aspekt textu (Popovič a kol., 1981). E. Gülich – W. Raible (1977, 47) uvádzajú, že veta spolu s ďalšími vetami v texte je spojená prostredníctvom textovointerných a textovoexterných vzťahov. Textovointerná je veta svojou syntaktickou štruktúrou (najmä uplatnením plnovýznamového slovesa). Ide o tzv. pojem kohézie. Textovoexterná je veta vyjadrujúca z hľadiska pragmatiky komunikačný akt (tu ide o zámer autora) a potom „textovoexterný by bol text komunikačným aktom“ (tamže, 47). Pri vymedzení pojmu „text“ považujeme za vhodné zohľadňovať sémantický, gramatický a pragmatický aspekt. Text vnímame ako významovo a funkčne komplexnú jazykovú jednotku, ktorú utvára téma.

## Kohézia textu

V príspevku upriamime svoju pozornosť najmä na už zmienenú kohéziu textu, resp. gramatickú štruktúru textu s jazykovými prostriedkami viazanosti – konektormi. Ide nám o jazykovedný prístup k textu, resp. lingvistickú analýzu textu. Zameriame sa na opis jazykových prostriedkov pri výstavbe textu. Teraz pristúpime k tzv. propozičnému prístupu k textu ako neoddeliteľnej súčasť textovej analýzy. Rozumieme ním postup od vety k textu, t. j. od jednotlivých častí k celku. Text stojí na vrchole hierarchie jazykovedného systému. Predstavuje jazykovokomunikačný útvar, ktorý je komunikačným produktom. S ucelenosťou textu súvisí jeho komunikačná úplnosť a uzavretosť. Informácie, ktoré zamýšľa

odosielateľ vysloviť, realizuje práve v rámci textu. K primárnym vlastnostiam textu patrí koherencia a kohézia. Koherencia znamená usporiadanie viet podľa logicko-sémantických súvislostí a kohézia predstavuje použitie jazykových prostriedkov, pomocou ktorých sa vytvára lineárna štruktúra daného textu. Koherencia a kohézia spoločne vytvárajú nadväznosť a viazanosť textu, tzv. konexiu (porov. Bajžíková 1995; Mandelíková 2009).

Kohézia textu je textovo-gramatická súvislosť povrchovej štruktúry textu. Predstavuje spolupatričnosť povrchových jednotiek textu. Vzťahuje sa na elementy povrchovej štruktúry textu, čiže na gramatické závislosti textu (Beaugrande–Dressler 1981, 50). Tieto závislosti predstavujú formálne prostriedky, ktoré signalizujú vzťahy medzi povrchovými elementmi, t. j. vzťahy medzi prvkami sú na povrchovej rovine signalizované gramatickými prostriedkami. H. Vater (1992, 32) vníma kohéziu ako gramatickú reláciu medzi jednotkami textu. Mnohoznačnosť spomínaných prostriedkov je zrejmá. Ide o opakovanie slov, parafrázu, gramatickú kongruenciu, ale aj intonáciu v hovorených textoch. Textová kohézia tak predstavuje formálnu súdržnosť textu. Kohéziu tvoria vzťahy medzi zložkami textu a spôsoby spájania pri tvorení textu. E. Bajžíková (1995, 24) ju hodnotí ako formálno-sémantickú realizáciu tematického sledu v texte. Ide o vyjadrovacie prostriedky významovej súdržnosti. Nemožno oddeliť kohéziu od koherencie, a preto súhlasíme s E. Bajžíkovou (tamže, s. 24), ktorá pokladá vzťah medzi oboma kategóriami za recipročný.

Texty sa tvoria z viet, ktoré majú svoju gramatickú štruktúru. Z obsahovej stránky ich vnímame ako výpovede. Text ako celok vzniká postupným pripájaním výpovedí. Ak má mať text spojením výpovedí zmysluplný komplexný celok, je dôležité zohľadňovať poradie výpovedí, ktoré po sebe nasledujú. To znamená, že tieto výpovede musia na seba z hľadiska obsahu nadväzovať, teda „obsah určitej textovej jednotky vyžaduje alebo predpokladá obsah predchádzajúcej alebo nasledujúcej textovej jednotky“ (Vaňko 1999a, 112). Každá nasledujúca výpoveď nadväzuje na tú predchádzajúcu, príp. na ďalší úsek predchádzajúceho textu. Text vzniká reťazcom nadväzností výpovedí. Nie je jedno, ako text začne, ale dôležitejšie ako jeho začiatok je to, ako sa nasledujúca veta v texte pripojí k tej predchádzajúcej. Gramatickú štruktúru textu tvoria prostriedky, ktoré voláme konektory. J. Mistrík (1975, 16) hovorí o texte ako skupine viet, ktorá je niečím pozväzovaná. Prostriedky, pomocou ktorých sa vyjadruje súvis medzi vetami, sú rozličné. M. Dudok (2005, 150) ich chápe ako výrazové prostriedky, ktoré v sebe integrujú jazykovú entitu a textovú entitu. Konštatuje, že textové konektory plnia spájajúcu a nadväznú funkciu, v texte sa transformujú a zároveň text modifikujú a odkazujú na iné texty. Môžeme povedať, že konektory pomáhajú vyjadriť vzťahy medzi jednotlivými myšlienkami.

## Anaforické opakovacie konektory

Tieto vzťahy znamenajú opakovanie v najširšom zmysle slova. Vyjadrujú sa explicitne a implicitne. Jazykové prostriedky explicitne vyjadrenej koreferencie signalizujú rôzny stupeň tejto explicitnosti, a to od najvyššej (pri doslovnom opakovaní) po najnižšiu (pri gramatických morfédoch). Medzi explicitné koreferenčné vzťahy v texte zaraďujú J. Dolník a E. Bajžíková (1998, 32): lexikálne opakovanie (doslovné opakovanie, synonymické opakovanie, antonymické opakovanie, metaforické a metonymické opakovanie, asociačné opakovanie), zámenné opakovanie, opakovanie gramatickými morfédochami a negáciu v texte. Vo svojej staršej teoretickej koncepcii vníma E. Bajžíková (1979, 50) aj opakovanie s poradím ako jeden zo základných typov lexikálneho opakovania. Do skupiny implicitných koreferenčných vzťahov v texte patrí eliptické ne(opakovanie), (Dolník–Bajžíková 1998, 40).

Teraz sa budeme zaoberať analýzou vybraných opakovacích konektorov v texte. Ako príklady uvádzame konkrétne autentické vysokoškolské učebné texty – náučné písomné monologické jazykové prejavy, ktoré sa vyznačujú primeraným výberom jazykových prostriedkov. Tejto problematike sa podrobne venuje E. Bajžíková (napr. 1979, 1995, 1998).

## A) Lexikálne opakovanie

Lexikálne opakovanie sa stáva konektorom, keď sa doslova opakuje určité pomenovanie v predchádzajúcej alebo vzdialenejšej textovej jednotke. Ako konektívny prostriedok pri textovej výstavbe zahŕňa nasledujúce typy:

### a) Doslovné opakovanie

Opakuje sa isté pomenovanie, ale i celá veta z predchádzajúcej alebo vzdialenejšej textovej jednotky alebo textu. Ide najmä o opakovanie už spomínanej veci, o opakovanie už zmienenej témy, ale aj o upozornenie na tému z dôvodu straty významovej súvislosti textu pri odbočení textu (Bajžíková 1979, 50). Je to organizujúci prostriedok pri textovej výstavbe z aspektu obsahovej výstavby textu. Dôležitá je funkcia, ktorou doslovné opakovanie disponuje pri textovej výstavbe. Preto sa doslovné opakovanie vníma:

Ako výstavbový prostriedok bez motivácie pri opakovaní (tamže, s. 51). Ide o najčastejší typ doslovného opakovania v skúmaných odborných textoch a zároveň jednoduché opakovanie.

#### Príklady:

*Preberacie skúšky špeciálnej techniky*

*Preberacie skúšky špeciálnej techniky* spadajú do kompetencie orgánov ozbrojených síl, ktoré sú zastúpené v každom výrobnom závode, ktorý vyrába špeciálnu techniku. (Jozefek–Lipták 2005, 35)

Základnými funkčnými prvkami pyrotechnického časovacieho ústrojenstva sú *časovacie krúžky* (3), (5), (6) so zalisovanou pyrotechnickou zložou. *Krúžky* majú tvar komolého kužela s centrálnym otvorom a obvodovou drážkou pre zlož. *Krúžky* sa vyrábajú zo zliatin hliníka, v ktorých nedochádza k chemickej reakcii s pyrotechnickou zložou pri skladovaní. (Galeta–Jozefek–Lipták 2006, 43)

Ako zdôrazňujúce opakovanie, ktoré vzniká, keď sa vo funkcii determinujúceho člena syntagmy používa zámenný konektor. V tomto prípade vystupuje celá determinatívna syntagma ako konektor (Bajžíková 1979, 52). Pri zdôrazňujúcim opakovaní sa nemusí opakovať celé pomenovanie, iba jeho časť. Zámeno tak vystupuje ako substitút vynechaného pomenovania alebo celej časti. Text sa stáva vďaka takémuto opakovaniu tesnejším.

#### **Príklady:**

Prednú časť korby tvorí *bojový priestor* s plno otočnou vežou. *Za týmto priestorom* je priestor pre prepravované osoby. (Eliáš 2007b, 18)

Spätný ventil udržuje aj vypnuté *čerpádlá*, systémový tlak ešte po určitý čas na rovnakej úrovni, a tým zabraňuje vzniku parových palivových bublín, ktoré vznikajú pri plne zohriatom motore. *Toto čerpadlo* je vhodné pre nízky systémový tlak, ktorý vyžaduje toto vstrekovacie zariadenie. *Toto čerpadlo* je dvojstupňové, prúdové. (Šima–Jamrichová–Eliáš 2003, 31)

Ako opakovanie, pri ktorom dochádza k zmene slovného druhu (Bajžíková 1979, 53). Tento typ opakovania je v skúmaných odborných textoch veľmi frekventovaný.

#### **Príklady:**

Takáto zbraň *sa pohybuje* spolu s podstavcom v dôsledku jeho pružných deformácií. Tento *pohyb* neoznačujeme ako záklz, ale ako spätný ráz. (Tvarožek–Galeta 2006, 143)

*Skúšanie a zoraďovanie* motora a jeho príslušenstva patrí k najrozsiahlejším skúškam, pričom hlavná pozornosť je zameraná na dosiahnutie predpísaného výkonu motora a predpísanej spotreby paliva. *Skúšať a zoraďovať* je možné motor demontovaný z vozidla, ako aj motor vo vozidle. (Eliáš–Jamrichová 2004, 82)

## **b) Synonymické opakovanie**

Je príznačné pre skúmané odborné texty. Vystupuje ako:

Súhrnný konektor – synonymické pomenovanie sa odlišuje od priameho pomenovania iba rozsahom významu. E. Bajžíková (1979, 54) ho hodnotí ako zaradenie do druhu.

**Príklad:**

Základom sú dva *nátrubky*  $K_1$ ,  $K_2$ , v ktorých je v jednej naliaty skúmaný roztok o koncentrácii  $c_1$  a v druhej štandard známej koncentrácii  $c_2$ . Do týchto *nádob* sa zasunujú sklenené valčeky. (Lipták–Hakim Al–Andrejčák 2008, 19)

Konektor vo forme opisného pomenovania. Takýto konektor je charakteristický pre odborné technické texty.

**Príklad:**

*Nádrž s aktívnym uhlím*

*Táto súčiastka palivového systému* je napojená na regeneračný ventil. (Šima–Jamrichová–Eliáš, 2003, 11)

**c) Antonymické (opozitné) opakovanie**

Tvoria ho jazykové prostriedky, ktorých použitie je závislé od niektorého pomenovania v predchádzajúcej textovej jednotke alebo je závislé aj od celého textu. Antonymické opakovanie možno vyjadriť stupňovaním prídavných mien (porov. Bajzíkova 1979, 55).

**Príklady:**

V nábojoch *menšieho kalibra* sa zápalky využívajú samostatne, *vo väčších kalibroch* sa spájajú so zažihovačmi. (Galeta–Jozefek–Lipták 2006, 8)

Od začiatku XV. storočia sa paralelne vyvíjajú dva základné druhy ručných palných zbraní:

- a) *lahší typ* s krátkou hlavňou (do 50 cm), ktorý bol umiestnený na drevenej tyči a odpaľovaný z ruky,
- b) *ťažší typ* mal masívnu hlavňu zapustenú do hrubej pažby. (Eliáš 2007a, 20)

Ako opozitá vystupujú v odborných technických textoch aj jazykové prostriedky bez stupňovania. Protiklad tkvie v ich význame.

**Príklad:**

Hlavnou výhodou týchto pancierov je *vysoká* odolnosť a *nízka* cena materiálu. (Eliáš 2007b, 37)

**d) Opakovanie s poradím**

Uvádza poradie alebo signalizuje novú tému vo vzťahu k predchádzajúcej textovej jednotke. Je vyjadrené slovom alebo slovným spojením, v ktorom určuje poradie determinujúci člen. Opakovanie s poradím je podľa E. Bajzíkovej (1979, 57) výrazný opakovací konektor, lebo zreteľne naznačuje konektívny vzťah na predchádzajúcu textovú jednotku.

**Príklad:**

Ako konektor opakovania s poradím vystupujú v skúmaných odborných textoch číslovky, najmä radové.

*Jeden pól* je pripojený na zbraň a cez nábojnicu s kalíškom zápalky. *Druhý pól* je pripojený na úderník, ktorý pri odpálení dosadá na dno zápalky (3). (Galeta–Jozefek–Lipták 2006, 11)

**B) Zámenné opakovanie**

Ukazovacie zámená vo funkcii konektorov odkazujúcich na podstatné mená (Bajzíková, 1979, s. 34). Pre odborné technické texty je typické odkazovanie na pomenovanie, ktoré je vyjadrené podstatným menom.

**Príklady:**

Postupom času sa baranidlá zdokonaľovali, spevňovali sa ich úderné časti a umiestňovali sa na vozidlách, ktoré boli kryté strieškovou *konštrukciou* potiahnutou kožou. *Tá* zabezpečovala ochranu bojovníkov pred pôsobením obrancov, ktorí boli rozmiestnení na hradbách. (Eliš 2007a, 15)

Jadrom riadiacej jednotky je *mikroprocesor*. *Tento* je spojený s programovateľnou čítacou pamäťou EPROM a zapisovacou čítacou pamäťou RAM. (Šima–Jamrichová–Eliš 2003, 40)

V skúmaných odborných textoch sa uplatňujú aj základné osobné zámená ako konektory. Základné osobné zámená zaraďujeme k substantívnym zámenám, lebo v texte odkazujú práve na substantíva. Podľa J. Findru (2010, 258) „ako tzv. zámenné synonymá odstraňujú nefunkčné opakovanie výrazu“. Svoje zastúpenie má 3. osoba singuláru, ktorá je charakteristická pre skúmané odborné texty.

**Príklad:**

*Viditeľné žiarenie* (svetlo) zaujíma v spektre elektromagnetického vlnenia iba nepatrný úsek vlnových dĺžok  $\lambda \in (0,38; 0,78) \mu\text{m}$ . Je možné *ho* ďalej rozdeliť podľa vlnovej dĺžky na jednotlivé farebné zložky. (Galeta–Lipták 2003, 4)

**C) Opakovanie gramatickými morfémiami****Kategória slovesnej osoby**

Patrí k opakovacím konektorom. Je vyjadrená osobnými príponami určitých slovesných tvarov. Kategória osoby predstavuje konektor, lebo nadväzuje na niečo v predchádzajúcej alebo vzdialenejšej textovej jednotke. Keď plní funkciu konektora, je závislou gramatickou kategóriou. V nadväzujúcej textovej jednotke

nie je vyjadrený subjekt. Slovesný tvar, ktorý je realizovaný kongruenciou, sa viaže z aspektu konexie na predchádzajúcu textovú jednotku (Bajzíkova 1979, 42). Konektívny vzťah vzniká nadväzovaním na predchádzajúcu alebo vzdialenejšiu textovú jednotku. Pre skúmané odborné texty je typická:

### 3. osoba singuláru

#### Príklady:

*Zákon* sa vzťahuje na všetky odvetvia činnosti výrobnéj aj nevýrobnéj sféry. *Vzťahuje sa* aj na právnické osoby a fyzické osoby, ktoré zamestnávajú fyzické osoby v pracovnoprávných vzťahoch. (Galeta–Lipták 2008, 34)

*Leštenie* sa používa ako základná úprava najmä pre galvanické pokovovanie, ale tiež ako finálna úprava základného materiálu alebo kovového povlaku. *Vykonáva sa* podobnými pracovnými nástrojmi a podobným spôsobom ako brúsenie. *Má* odstrániť aj najjemnejšie nerovnosti povrchu a dosiahnuť jeho lesk. (Híreš 2004, 56)

### 3. osoba plurálu

#### Príklady:

*Ochranné rukavice* zabraňujú nežiaducemu kontaktu a *môžu* znižovať namáhavosť pri pracovnej činnosti. *Umožňujú* mechanickú ochranu pred špicatými a ostrými predmetmi, tlmia nárazy, údery a vibrácie. *Môžu* poskytnúť určitú tepelnú izoláciu pred horúcimi (chladnými) predmetmi a pred otvoreným ohňom. *Sú vhodné* ako elektrická izolácia pri elektrotechnických prácach. (Galeta–Lipták 2008, 51)

*Usmerňovače prietoku*

*Používajú sa* pre transformáciu prietoku zo striedavého na jednosmerný (pulzujúci). (Turza–Rybičková 2009, 50)

## Gramatické výrazové prostriedky

Medzi tieto prostriedky zaraďujeme gramatické kategórie (kategória rodu, čísla, pádu), slovesné kategórie (kategória osoby, času, spôsobu). Syntaktické kategórie predstavujú kategóriu kongruencie a slovesného rodu. Ich realizácia je výhradne v konštrukcii. Do tejto oblasti spadajú i expresívnosť v syntaxi. Syntaktické konštrukcie sú väčšinou neexpresívne. V texte však môžu plniť funkciu expresívnych prvkov, ktoré podľa J. Mistríka (1977, 325) nesú tzv. inherentnú expresívnosť. To znamená, že ich expresivita spočíva v ich samej podstate, je ich imanentnou súčasťou. Protikladom základných bezpríznakových syntaktických konštrukcií sú expresívne syntaktické konštrukcie, ktoré vnímame ako príznakové textotvorné prostriedky. Ich expresívnosť spočíva v narušení pravidelnej vetnej štruktúry. V písaných textoch sa prostredníctvom takéhoto narušenia alebo modifikácie odráža pragmatické zameranie výpovede. Všetky expresívne

syntaktické konštrukcie sa odlišujú svojou formou, ale zblížujú svojou funkciou – slúžia ako prostriedky textovej väzby, a to je dôvod, prečo ich skúma textová lingvistika. Vetné konštrukcie môžu byť nociónálne alebo expresívne. Nociónálnymi vetnými konštrukciami komunikujeme vecne a bez osobného zaujatia. Expresívne vetné konštrukcie sú tie, „ktoré vznikajú pri vzrušenej komunikácii, ktorými sa vyjadrujú nálady a osobné pocity“ (Mistrík 1984, 193). J. Mistrík upozorňuje na nutnosť rozlíšenia expresívnosti výpovede od expresívnosti vetnej konštrukcie. V skúmaných odborných textoch nejde o expresívnosť výpovedí, ale o expresívnosť vetných konštrukcií. Pre odborné technické texty sú takéto konštrukcie zväčša neprirodzené, neočakávané a vyskytujú sa okrajovo. Ako príklady opäť uvádzame vysokoškolské učebné texty.

## Parentéza

V písomných textoch sa parentéza alebo vsuvka uplatňuje zámerne, pretože „autor ju vedome zapája do služieb pragmatického aspektu“ (Findra 2004, 20). Toto „zapojenie“ robí autor tak, aby korešpondovalo s jeho komunikačnou stratégiou. Je to funkčný textotvorný prostriedok, ktorý hierarchizuje propozičný obsah v rámci výpovede. Hierarchicky nadradený obsah sa nachádza hlavne v základnej výpovedi. Predstavuje expresívny jav, vďaka ktorému autor buď komentuje, alebo dopĺňa vlastnú výpoveď. *Mluvnica češtiny 3* (1987) zaraďuje parentézu do textovej syntaxe. Konštatuje (tamže, s. 673), že všetky voľne pripojené nesúvetné a vložené zložky patria k modifikáciám syntaktických konštrukcií v texte. Tie sa chápu ako výrazy z vedľajšej prehovorovej línie. Podľa J. Bauera a M. Grepla (1975, 332) parentéza prerušuje „základní promluvové pásmo“ oznámením, ktoré vychádza z inej roviny. Parentéza tak nie je v syntaktickom vzťahu so základnou vetou, je s vetou spätá len vzťahom významovým. To znamená, že z gramatického hľadiska s vetou nesúvisí, ale vetu významovo dopĺňa. J. Mistrík chápe parentézu ako „modálny alebo expresívny prvok, pomocou ktorého autor dopĺňa alebo komentuje svoju výpoveď“ (1984, 187). Podľa J. Oravca a E. Bajzíkovej (1986, 227) je parentéza retardačným prostriedkom pri výstavbe textu. Narúša viazanosť textu. Pomocou parentézy, konkrétne doplnovacej (porov. E. Bajzíková 1995), sa v skúmaných technických textoch spresňuje daná informácia. Ide o doplnovaciú parentézu, ktorá v nasledujúcich príkladoch:

### a) spresňuje výpoveď doplňujúcim číselným údajom:

Pri teplote bodu tavenia  $\text{MoO}_3$  (795 °C) dochádza k jeho vyparovaniu. (Híreš 2004, 14)

### b) je doplnením všeobecnej informácie:

Pásový traktor vynasli v Británii (v spoločnosti Hornsby) v r. 1908. (Eliáš 2007a, 81)

### c) svojím spresnením podáva kompletnú informáciu:

Pri konštrukcii lafetácie kontrolujeme:

- statickú stabilitu (*pri automatických i neautomatických zbraniach*),
- dynamickú stabilitu (*len pri zbraniach automatických, mechanizovaných a pri salvových raketometoch*). (Tvarožek–Galeta 2006, 50)

V odborných technických textoch je parentéza najtypickejšia v interpozícii (je do základnej výpovede včlenená).

**Príklad:**

Pre meranie počiatocnej rýchlosti sa používajú rôzne spôsoby (*elektromagnetický chronograf s drôťkovými rámami, elektronické stopky s optickými snímačmi*) podľa ráže a hodnoty počiatocnej rýchlosti. (Jozefek–Lipták 2005, 45)

V skúmaných odborných textoch sa parentéza vyskytuje aj v postpozícii (nachádza sa na konci vety). Parentézou sa v nasledujúcom príklade poukazuje na ilustráciu.

**Príklad:**

Výnimočne sa vyskytuje štvoramenná spodná lafeta s kosoštvorcovým tvarom oporného obrazca (*obr. 2.6*). (Tvarožek–Galeta 2006, 56)

## Elipsa

Elipsu môžeme vnímať nielen ako implicitný konektor v rámci koreferenčných vzťahov, lež aj ako gramatický výrazový prostriedok, resp. expresívnu syntaktickú konštrukciu. Elipsa čiže výpustka sa vyskytuje aj vo vecných textoch, v ktorých funguje ako prostriedok stručnosti a ekonomiky výrazu (Findra, 2004, s. 11). Ide predovšetkým o kontextový činiteľ. Vypustením obsahovej zložky výpovede nevnímame eliptickú výpoveď ako obsahovo neúplnú. Je viazaná na aktuálne členenie výpovede, preto sa môže známa informácia z východiska výpovede vynechať. Občas je symetria významu gramatických a lexikálnych údajov veľmi narušená, preto si prijímateľ neuvedomuje existenciu daktorých údajov. Podľa J. Mistríka (1977, s. 327) nepodstatnosť niektorých slov naznačuje možnosti ich vynechávania. Slová sa vynechávajú zámerné, nezámerné, z dôvodu nadbytočnosti, alebo preto, aby sa pozornosť sústredila len na významovo dôležité slová. Ide teda o výpustku, vynechávanie nadbytočných slov. Za elipsu sa nepokladá nevyjadrený podmet, ktorý bežne nájdeme v ústnych i písomných prejavoch. Ide o typickú črtu slovenského jazyka na rozdiel od nemeckého jazyka, v ktorom sa podmet vždy musí vyjadriť.

Použitie elipsy závisí od autora, od jeho pragmatického hodnotenia. Eliptické výrazy tu budeme vyjadrovať verzálami a hranatými zátvorkami. *V odborných technických textoch sa uplatňuje elipsa:*

**a) jednoslovná****Príklad:**

Lúč paliva zostáva v užších toleranciách a obraz lúča je lepší. Znižuje sa *hlučnosť chodu a* [HLUČNOSTĚ] *emisie škodlivín*. (Šima–Jamrichová–Eliáš 2003, 161)

**b) viacslovná****Príklad:**

Zážiňové puzdra sú konštrukčne [BLÍZKE ZÁPALKOVÝM SKRUTKÁM] aj funkčne blízke zápalkovým skrutkám. (Galeta–Jozefek–Lipták 2006, 10)

**Apoziopéza**

Je to formálne a významovo neuzatvorená výpoveď. Formálne prázdne miesto aktivizuje pozornosť čitateľa. Graficky sa apoziopéza vyznačuje tromi bodkami. Ide o násilne prerušenú výpoveď alebo nedokončenú výpoveď, resp. o zamlčanie časti výpovede. Podľa *Mluvnice češtiny 3* (1987, 660) pri apoziopéze – na rozdiel od elipsy – často nemožno chýbajúce zložky jednoznačne doplniť, pričom elipsa predstavuje intonačne nedeformovanú výpoveď. V eliptickej výpovedi sa vynechajú pre význam vety nepodstatné výrazy, ale v apoziopéze najdôraznejšie výrazy. J. Mistrík (1965, 215) nazýva takúto výpoveď intonačne okypťenou. Tá vrcholí na poslednom výraze, ktorý sa nachádza pred vynechanou časťou. Osobitným druhom apoziopézy je podľa J. Dolníka a E. Bajzíkovej (1998, 21–22) prerušenie v odborných textoch. Ide o obsahovo nedokončenú konštatáciu, pri ktorej autor nepovažuje za nutné uvádzať viac príkladov. Prijímateľ si na základe autorových faktov alebo vymenovania príkladov vytvorí dostatočný obraz o danej skutočnosti.

**Príklad:**

Rozdelenie skúšok munície podľa predmetu skúšok:

- skúšky východiskových materiálov a surovín, ktoré vstupujú do výrobného procesu (kovy, drevo, umelé hmoty, suroviny pre výrobu výbušniny, ...);
- skúšky mechanických prvkov munície (telá striel, zapaľovačov, zápalkových skrutiek, nábojníc, vodiče, ložiská, pružiny, ...);
- skúšky výbušnín (trhavín, strelivín, pyrotechnických zloží);
- skúšky iniciátorov (zápalky, roznetky, rozbušky, pomocné iniciátory);
- skúšky podzostáv (zapaľovače, zápalkové skrutky, stopovky, naplnené telá striel, obaly, ...);
- skúšky kompletov (strelivo do ručných zbraní, delostrelecké náboje, rakety, PTRS, ...).

(Jozefek–Lipták 2005, 65)

## Sylepsa

Grécke *syllipsis* znamená zhrnutie. Je to vynechanie gramatického alebo plno-významového slova. J. Mistrík (1977, 328) rozlišuje gramatickú a sémantickú sylepsu. Pri prvom type sa na viacero výrazov vzťahuje jediné gramatické slovo a pri druhom type sa na viac výrazov vzťahuje jediná autosémantická jednotka.

### Príklady:

V tanieriku ihly je malý otvor, ktorým sa vyrovnáva tlak pri odistení ihly v priestoroch *nad a pod tanierikom*. (Galeta–Jozefek–Lipták 2006, 33)

Kontrola zloženia zmesi je prevádzaná cez lambda sondy LSF a LSU, ktoré sú *pred a za katalyzátorom*. (Šima–Jamrichová–Eliáš 2003, 132)

## Paralipsa

Vzniká koexistenciou dvoch elementov vedľa seba, a to vnútri vety aj v texte (Mistrík, 1977, s. 329). Paralipsa sa vyskytuje v skúmaných odborných textoch sporadicky.

### Príklad:

Tvrdenie, že súčasné zbrane sa vyvíjali zdokonaľovaním zbraní primitívnych, je opodstatnené. Keď sa pozrieme podrobnejšie na ich podstatu a používanie *kedysi a dnes*, vidíme v nich určité rozdiely, ktoré vyplývajú predovšetkým z doby, kedy ich posudzujeme, a zo stavu poznania a úrovne spoločenského vývoja. (Eliáš 2007 a, 5)

## Kondenzácia vetnej stavby

Predstavuje zomknutosť vetnej stavby. Tá istá idea sa môže sformulovať zhustene (alebo voľnejšie). Ide tu o synonymné konštrukcie, ktoré vyjadrujú rovnakú myšlienku rôznymi spôsobmi. Bezspojkové (asyndetické) spojenie nenaznačuje vzájomnú závislosť viet, ale spojkové (syndetické) áno. Tesnejšie pripojenie nastane vtedy, keď sa priradovacie súvetie zmení na podradovacie súvetie. J. Mistrík (1984, 221) uvádza hierarchiu spojenia viet počnúc najvoľnejším spojením a končiac tým najzomknutejším spojením:

1. samostatné vety v texte,
2. bezspojkovo pripojené vety v priradovacom súvetí,
3. spojково spojené vety v priradovacom súvetí,
4. vety v podradovacom súvetí.

Zložitejším na vnímanie počítujeme výraz smerom od 1 k 4. Opakom 4 – 1 dochádza k uvoľneniu výrazu, k jeho lepšej zrozumiteľnosti.

V rámci kondenzácie vetnej stavby zaznamenávame v skúmaných technických textoch:

#### a) Asyndeton

##### Príklad:

Hlaveň je krátka, ale masívna. Jej priemer sa smerom od komory k ústiu *zväčšuje, lievikovito sa rozširuje*. V skutočnosti rozšírené ústie nemalo vplyv na smer vystrelenej guľky. (Eliáš 2007 a, 27)

#### b) Príčastie prítomné

##### Príklad:

Volba meracej metódy v praxi závisí od spôsobu definovania uhla na reálnom objekte. Rôznorodosť objektov merania uhlov si vyžaduje použiť *zodpovedajúce* a presnosťou *vyhovujúce* meradlá. V zásade sa všetky uhlomerné metódy zakladajú na porovnaní meraného uhla s určitým známym uhlom alebo na meraní *sprostredkujúcej* veličiny (dĺžky, času), ktorá je s meraným uhlom vo funkčnej väzbe. (Lipták–Hakim Al–Andrejčák 2008, 41)

#### Pre odborné technické texty je tiež príznačný vypočítavací rad.

Synonymia voľne pripojených výrazov sa uplatňuje vo viacnásobnom vetnom člene (porov. Mistrík 1984, 215 – 216)

##### Príklady:

Pred koncom prvého tisícročia nášho letopočtu boli dobre známe technológie spracovania kovu a existoval už celý rad zbraní (*kyjaky, palcáty, dýky, nože, praky, vrhacie zbrane, meče, brnenia, sekery, kladivá, luky, kuše, kopije, a iné*). (Eliáš 2007a, 18)

Tak boli vyvinuté *mostné a vyslobodzovacie tanky, žeriavové tanky, obrnené automobily, obrnené transportéry pásové a kolesové, bojové vozidlá pechoty, ale aj samohybné húfnice, nosiče riadených striel, protiletadlové tanky a ďalšie druhy obrnených bojových vozidiel*. (Eliáš 2007 b, 10–11)

Pôsobenie týchto síl závisí od:

- povrchu vozovky – *asfalt, piesok, betón,*
- stavu a typu pneumatík – *letné, zimné, špeciálne,*
- poveternostných vplyvov – *sucho, mokro, vietor, námraza.*

(Šima–Jamrichová–Eliáš 2003, 177)

## Záver

Ústna a písomná komunikácia sa realizujú prostredníctvom textov. Súčasná lingvistika pokladá text za najvyššiu jazykovú jednotku. Text je jednotkou komunikácie, a preto možno zaradiť analýzu textu do komunikačného procesu. Jazyk je nositeľom komunikácie a odborný jazyk je nositeľom odbornej komunikácie. V minulosti sa kládla hranica medzi vetu a text, ale takýto prístup je už prekonaný. Písaný text je ucelený v rovine spájania viet do vyšších celkov. Táto ucelenosť písaného odborného textu sa opiera o nominalizáciu a neosobné denotatívne vyjadrovanie v rovine vety a spočíva v snahe o vyšší stupeň koherencie a kohézie v rovine textu. Nominálne výrazy sú podstatným znakom skúmaných odborných textov. Vo vetách je mnoho substantív so silne koncentrovaným obsahom. Neosobný charakter oznámení je pre tieto texty ďalšou príznačnou vlastnosťou. Vecné texty majú opisný a analytický charakter. Ich prioritou je sprostredkovanie informácií. Na rovine slova sú najdôležitejšie termíny ako podstatná súčasť odborného jazyka. Na rovine textu sa logicko-obsahová súvislosť odkryje, keď sú vety zmysluplne navzájom spojené a zmysluplne sa na seba vzťahujú. Práve na rovine textu sú dôležité jazykové prostriedky (napr. zámená, spojky) vytvárajúce logicko-obsahový súvis. Konektívne prostriedky dávajú textu jeho textovú súvislosť tým, že dovoľujú autorovi vyjadriť sa v logickom slede.

Skúmané odborné texty s technickým zameraním sú veľmi špecificky orientované a vyznačujú sa výraznou vecnosťou, primeranosťou a zrozumiteľnosťou k svojmu špecifickému prijímateľovi. Sú nositeľom najmä deskriptívnej funkcie. Za nevyhnutné považujeme komunikačno-analytické schopnosti autora pri tvorbe a recepcii textu. Osvojenie si vedomostí z textovej lingvistiky je nevyhnutnosťou pre kvalitné konštituovanie odborného komunikátu. Získané jazykové a komunikačné kompetencie sa stávajú tak prínosom pre samotnú tvorbu odborného textu, ako aj predpokladom zvýšenia jazykovej kultúry odborných jazykových prejavov autorov.

## Literatúra

Bajžíková, Eugénia (1979): *Úvod do textovej syntaxe*. Bratislava: Univerzita Komenského.

Bajžíková, Eugénia (1995): *Slovenský jazyk*. Textová syntax. Bratislava: Stimul.

Bauer, Jaroslav–Grepel, Miroslav (1975): *Skladba spisovné češtiny*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství.

Baumann, Klaus D. (2001): Der Fachtext als komplexes Wissenssystem. Ein interdisziplinäres Konzept. In *LSP & Professional Communication 1*, s. 8–33.

Beaugrande, Robert A. de – Dressler, Wolfgang U. (1981): *Einführung in die Textlinguistik*. Tübingen: Max Niemeyer Verlag.

Dolník, Juraj (2009): *Všeobecná jazykoveda. Opis a vysvetľovanie jazyka*. Bratislava: VEDA, vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied.

Dolník, Juraj–Bajzíkova, Eugénia (1998): *Textová lingvistika*. Bratislava: Stimul.

Dudok, Miroslav (2005): Textové konektory a orientátory. In *Aktuálne otázky súčasnej syntaxe*. Bratislava: VEDA, vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied, s. 150–154.

Findra, Ján (2004): *Expresívne syntaktické konštrukcie*. Banská Bystrica: Univerzita Mateja Bela.

Findra, Ján (2010): Zámená a kontext. *Kultúra slova* 44, s. 257–261.

Gülich, Elisabeth–Raible, Wolfgang (1977): *Linguistische Textmodelle. Grundlagen und Möglichkeiten*. München: Wilhelm Fink Verlag.

Horecký, Ján (1993): Text, kontext a kotext. In *Text v priestore jazykovej komunikácie. Text v priestore literárnej komunikácie. Text v priestore didaktickej komunikácie*. Red. F. Ruščák. Prešov: Univerzita P. J. Šafárika v Košiciach, s. 11–14.

Mandelíková, Lenka (2009): Kohézia a koherencia textu. In *Modernizácia výučby cudzích jazykov pre zvýšenie konkurencieschopnosti absolventov*. Liberec: Technická univerzita v Liberci, Hospodárska fakulta, Katedra cudzích jazykov.

Mandelíková, Lenka (2010): Text a téma v priestore textovej lingvistiky. In *Inovatívne smery vo vyučovaní cudzích jazykov v kontexte európskeho vysokoškolského vzdelávania*. Trenčín: Trenčianska univerzita A. Dubčeka v Trenčíne, Fakulta sociálno-ekonomických vzťahov, Katedra sociálnych a humanitných vied.

Miko, František (1986): Veta ako semiotická jednotka. *Jazykovedný časopis* 37, s. 10–20.

Mistrík, Jozef (1965): *Slovenská štylistika*. Bratislava: Slovenské pedagogické nakladateľstvo.

Mistrík, Jozef (1975): *Štruktúra textu*. Bratislava: Československý rozhlas.

Mistrík, Jozef (1977): *Štylistika*. Bratislava: Slovenské pedagogické nakladateľstvo.

Mistrík, Jozef (1984): *Štylistika*. Bratislava: Slovenské pedagogické nakladateľstvo.

Mistrík, Jozef (1988): Sémantika glutinácie textu. *Studia Academica Slovaca*. 17. *Prednášky XXIV. Letného seminára slovenského jazyka a kultúry*. Bratislava: Alfa, s. 321 – 331.

*Mluvnice češtiny*. 3. Skladba. Red. J. Petr. Praha: Academia 1987.

Oravec, Ján–Bajzíkova, Eugénia (1986): *Súčasný slovenský spisovný jazyk. Syntax*. Bratislava: Slovenské pedagogické nakladateľstvo.

Popovič, Anton a kol. (1981): *Interpretácia umeleckého textu*. Bratislava: Slovenské pedagogické nakladateľstvo.

Vaňko, Juraj (1999a): Anticipácia komponentov obsahovej štruktúry textu. In *Fungovanie jazykových prostriedkov v texte II*. Nitra: Univerzita Konštantína Filozofa, s. 108–116.

Vaňko, Juraj (1999b): *Komunikácia a jazyk*. Nitra: Univerzita Konštantína Filozofa.

Vater, Heinz (1992): *Einführung in die Textlinguistik*. München: Wilhelm Fink Verlag.

## Zoznam excerpovaných diel

Eliáš, J. (2007 a): *Dejiny zbraní a špeciálnej mobilnej techniky*. Fakulta špeciálnej techniky, Trenčianska univerzita Alexandra Dubčeka v Trenčíne, Trenčín.

Eliáš, J. (2007 b): *Vývoj pancierovej ochrany bojových vozidiel*. Fakulta špeciálnej techniky, Trenčianska univerzita Alexandra Dubčeka v Trenčíne, Trenčín.

Eliáš, J. – Jamrichová, Z. (2004): *Opravy mobilnej techniky*. Fakulta špeciálnej techniky, Trenčianska univerzita Alexandra Dubčeka v Trenčíne, Trenčín.

Galeta, A. – Jozefek, M. – Lipták, P. (2006): *Munícia a výbušniny. Iniciačné zariadenia. Časť II*. Fakulta špeciálnej techniky, Trenčianska univerzita Alexandra Dubčeka v Trenčíne, Trenčín.

Galeta, A. – Lipták, P. (2003): *Teória optických prístrojov I. (textová časť)*. Fakulta špeciálnej techniky, Trenčianska univerzita Alexandra Dubčeka v Trenčíne, Trenčín.

Galeta, A. – Lipták, P. (2008): *Bezpečnosť technických systémov a bezpečnosť práce. Bezpečnosť a ochrana zdravia pri práci*. Fakulta špeciálnej techniky, Trenčianska univerzita Alexandra Dubčeka v Trenčíne, Trenčín.

Híreš, O. (2004): *Povrchové úpravy kovov*. Fakulta špeciálnej techniky, Trenčianska univerzita Alexandra Dubčeka v Trenčíne, Trenčín.

Jozefek, M. – Lipták, P. (2005): *Meranie a skúšanie špeciálnej techniky*. Fakulta špeciálnej techniky, Trenčianska univerzita Alexandra Dubčeka v Trenčíne, Trenčín.

Lipták, P. – Hakim Al, H. – Andrejčák, I. (2008): *Experimentálne metódy. Experimenty, meranie, skúšanie*. Fakulta špeciálnej techniky, Trenčianska univerzita Alexandra Dubčeka v Trenčíne, Trenčín.

Šíma, Š. – Jamrichová, Z. – Eliáš, J. (2003): *Diagnostika strojov a zariadení I. Vstrekovacie systémy motorov mobilnej techniky*. Fakulta špeciálnej techniky, Trenčianska univerzita Alexandra Dubčeka v Trenčíne, Trenčín.

Turza, J. – Rybičková, L. (2009): *Hydraulické a pneumatiké prvky a obvody. Dvojfázové hydraulické mechanizmy so striedavým prietokom kvapaliny (SPK)*. Fakulta špeciálnej techniky, Trenčianska univerzita Alexandra Dubčeka v Trenčíne, Trenčín.

Tvarožek, J. – Galeta, A. (2006): *Základy konštrukcie špeciálnej techniky. Lafetácia zbraní. I. diel*. Fakulta špeciálnej techniky, Trenčianska univerzita Alexandra Dubčeka v Trenčíne, Trenčín.